

עברית.

האם גם השפה הקווירית תהפוך, ואולי כבר הופכת,
למעשה של בגידה במולדת?

1.

בני, סהר, בן שלוש, ואני מנסה להלביש אותו. אני מבקש ממנו להפסיק להשתולל וללבוש כבר מכנסיים, והוא אומר, ספק בהתרסה, ספק בשאלה: "בגן הן אומרות מכנס". המילה "מכנס" מיד מעלה מולי את פניה של אמי, עם הבעת חלחלה שמתחלפת בגיחוך. "הנה מכנס!" היא אומרת וצוחקת, מצביעה על אחת מרגליה.

סבתא פרידה, אמא של אמא שלי, נולדה ב-1925 בדרך לפלשתינה, ותמיד העידה על עצמה שהיא "צברית". העברית שלה הייתה מושלמת בהתאם, והיא ידעה שמונה שפות נוספות. אורנה, אמא שלי, נולדה בישראל ב-1955. היא אמנם יודעת רק עברית, אנגלית ומעט צרפתית, אבל אוצר המילים שלה בעברית הוא כזה של תרגומים ישנים וספרי הכנה לפסיכומטרי. אני נולדתי ב-1982, והעברית שדיברתי – מוקדם ומהר – הייתה עשירה כל כך, שילדים היו מתבוננים בי בתמיהה, ומבוגרים היו מצחקקים בעונג.

ככל שגדלתי, העברית הלכה ותפחה בתוכי כסימן לעליונותי. אהבתי לראות את פרצופיהם המתפעלים של המבוגרים כשדיברתי במילים גבוהות מדי, במשפטים מורכבים מדי. אהבתי לראות את הגאווה על פניה של אמי. אהבתי לראות את כוחה כשהיא מתקנת את העברית של חברים ובני משפחה, ולמדתי לעשות זאת בעצמי. "שני שקלים", הייתי אומר לילדים האחרים, והם הוציאו לי לשון.

הילדים לא אהבו שמתקנים אותם, והשפה שהייתה לי מקור גאווה הפכה במהרה לעוד דבר להתבייש בו, לסימן נוסף לחריגות שלי. נוסף – מפני שהייתי כבר חריג. בגיל שנתיים וחצי אמרתי לאמי שאני רוצה להיות בן. לא היה לי שום ספק שזה מה שאני רוצה. ביקשתי להתלבש ולהסתפר "כמו בן", ואהבתי את הדמות שנשקפה מולי במראה. זרים מיד החלו לפנות אליי בלשון "אתה". הייתי אמור לאהוב את זה, להיות מרוצה, אבל הרגשתי שאני משקר. "אני בת", אמרתי, וראיתי את הפנים המאוכזבות. הייתי מתוסכל.

גידלתי שוב שער ולבשתי ורוד, עד ששבו לפנות אליי בלשון "את". "איזו ילדה יפה!" היו אומרים לי בשמחה, ואני צעקתי בזעם: "אני לא יפה!" רציתי שיחמיאו לי על הכוח או האומץ שלי, כמו שמחמיאות לבנים. אמא שלי הייתה נבוכה מאוד והסבירה שהם מבקשים להחמיא. למדתי לחייך ולומר "תודה".

משנה לשנה, למדתי שאין דבר כמוני בעולם, שאני יחיד במיני. הנחתי בצד את הרצון העז להיות בן, כי לא היה מה לעשות אתו. בשנות התשעים המוקדמות לא הכרתי שום דרך שבה אוכל אי-פעם להיות בן. ולמרות זאת, לא הצלחתי ולא רציתי להסתיר את זה לגמרי – הייתי תמיד גברי מדי בתנועותיי, בלבושי, בהעדפותיי. קראתי אינספור ספרים לילדים ולנוער, מיתולוגיות ואגדות ושירים, ובשום מקום לא מצאתי אותי. לא מצאתי מילים לתאר את עצמי. בשפה שבה מין הדוברת ומין הנמענת ואפילו מינם של החפצים בינאריים – הדבר התגלה כמשימה בלתי אפשרית.

יואב, שהיה חבר שלי בכיתה א', אמר לי פעם: יותר טוב להיות בן. לא רציתי שהוא יגיד שזה טוב יותר, כי ידעתי שאני בת, ולא רציתי להיות טוב פחות. רציתי להיות בן כי הרגשתי שזה מתאים לי יותר, לא כי חשבתי שבנים טובים יותר. אבל איך לומר את זה? לא היו לי מילים. אז התווכחנו כן ולא וכן ולא, ואמרתי במהירות שיותר-טוב-להיות-בת-וזה-הו-נגעתי-באדום-סטופ-כדור-הארץ, והוא גלגל עיניים. שנתיים או שלוש לאחר מכן, בפסטיגל '92, חני נחמיאס שרה "אני בת-בן". לראשונה, בשפה המשובשת, המערבת מין בשאינו מינו, שמעתי על משהו שדומה לי. למחרת, כשילדי הכיתה שרו לי את השיר הזה בבוז ולעג, העונג התחלף באומללות. הבנתי: אם יש אנשים כמוני, זה משהו לצחוק עליו.

בגיל החטיבה הבנתי שכדי להפוך לאדם לגיטימי עליי לארגן מחדש את הביטויים שלי, הלשוניים והגופניים. התחלתי להתלבש כמו בת ולעשות טעויות מכוונות בעברית, במיוחד במין המספר. הופתעתי באיזו מהירות זה עבד, ועד כמה: לאחר שנה שלמה שבה הוחרמתי על ידי ילדי הכיתה, אחרי כמה שבועות ספורים עם חצאיות ו"שתי שקל" – היו לי חברים. עם השנים פיתחתי שני סוגי עברית: סוג תקני, עם מילים גבוהות, א' בתחילת פעלים בעתיד ומספרים ממוגדרים כמו שאוהבות באקדמיה – וסוג רגיל, עם מילים פשוטות וסלנג, ופעלים בעתיד שמתחילים ב-י'. כמו תלבושות, אני יכול ללבוש ולפשוט את העברית כרצוני: יש לי שפה מרהיבה שבה אני יכול להוכיח את עליונותי, ושפה פשוטה ומלאת שגיאות שאֶתה אני יכול להוכיח שאני שווה ערך. כשאני לא רוצה להתאמץ, בבית או עם חברות, שתי השפות שלי מתערבבות אחת בשנייה.

כיום, בני סהר עושה את צעדיו הראשונים לתוך העברית. הוא שומע בבית עברית תקנית יותר מהממוצע, אבל זו לא השפה של סבתא פרידה שלי ושל סבתא אורנה שלו. הוא שומע את שני סוגי העברית המעורבבים שלי, בפרפורמנס שעטנו של מעמד ופריווילגיה. האם הוא יֵדע שצריך לומר "אגיד" ולא "יגיד"? והאם זה חשוב לי בכלל? אולי להפך. כשסהר אומר לי "בגן הן אומרות מכנס", אני אומר לו "מה זה משנה, העיקר שאתה מבין". הוא מתעקש, "אומרים מכנסיים". זיכרון המחיר ששילמתי על העברית המושלמת מהדהד בי, וגם אני מתעקש: "השפה היא כדי שנבין אחד את השני. אתה מבין? אז זה מה שחשוב."

2.

לסהר יש אבא-יותם ואבא-אילי – ויש גם טליוש. את יותם הכרתי לפני עשר שנים. בפרופיל שלו באתר ההיכרויות הוא כתב שהוא "קצת גיק", ושמגדר הוא אחד מנושאי השיחה המועדפים עליו. אני הייתי אז דוקטורנט למגדר וגם קצת גיק, וחשבתי שיכולה להיות לנו שפה משותפת. כשנפגשנו, יותם לא שאל את השאלות המתישות הרגילות: "מתי הבנת שאתה?", "מה ההורים אמרו?", "מה לגבי ילדים?". וכשהתשובות שלי לשאלות האלה עלו בשיחות בינינו, יותם הבין את המילים. כשדיברתי על סלידה מתפקידי מגדר מסורתיים, הוא סיפר לי שהוא מזדהה כבן, ולא כגבר. "בן" היא מילה פחות תובענית מ"גבר", פחות דורשת קשיחות וניתוק רגשי. בפעם הראשונה שניהלתי קשר נוסף, במקביל לקשר עם יותם, למדנו שפה חדשה – איך לדבר על הרגשות שלנו, כמה לדבר עליהם, כמה מקום לתת לקשר הנוסף בתוך הקשר הקיים. התשובות, מבחינתנו, היו חד-משמעיות: כמה שיותר. בצד השני היה קושי להכיל את הריבוי הזה, ולאחר תקופה קצרה הקשר הנוסף הסתיים. כמה שנים לאחר מכן הכרתי את טליה. יותם ואני כבר ידענו היטב איך לנהל את הרגשות שלנו, איך לתת מקום גם לקושי, לחשש ולמורכבות. במהרה, בני-הזוג שלי הפכו לחברים טובים.

סהר נולד באוקטובר 2020, באמצע מגפת הקורונה – כשיותם ואני חגגנו שבע שנים יחד, וטליה ואני חגגנו שנתיים. סהר הוא פרי עבודתן של א־נשים רבות, ביניהן רופאה מומחית להפריה חוץ-גופית, שהפכה חלקים קטנים של יותם ושלי לעוברים, ואישה יקרה מפלורידה, קריסטן, שגידלה את אחד העוברים האלה ברחמה. כשיותם ואני נסענו ללידה רק שנינו, בשל המגפה, טליה חיכה לנו בישראל ושלחה לנו הודעות כמו: "מתי תביאו לי כבר את הטינוקקק". טליה הוא עורך בעיתון, כך שהיא יודעת היטב כמה ק' אמורים להיות במילה ואיפה אמורות לכתוב ט' ו-ת' – בדיוק כפי שאני יודע שמין הנושא אמור להישאר זהה לאורך הטקסט. אבל זה שאנחנו יודעים מה אמורים לעשות עם הכלים שיש לנו בידיים, מה הייתה הכוונה של מי שבנו וכיוונו אותם, ומה חושבים עליהם אחרים שמשתמשים בהם – לא אומר שאנחנו חייבות להשתמש בהם כך. בידיים שלנו, אלה הכלים שלנו. אנחנו יכולים לנגן בהם צלילים מענגים, ואנחנו יכולות לכוון אותם לראשו שלנו ולצוות על עצמנו: "ידיים למעלה!" וכל עוד אנחנו מבינים את עצמנו, וכל עוד אנחנו מבינות זו את זו – המילים שלנו עושות בדיוק מה שהן אמורות לעשות.

כשטליה החל לדבר בשפה מעורבת, "את" ו"אתה" לסירוגין, יותם ואני התרגלנו בקלות. שנינו התגברנו בקהילות קוויירות, וכבר היינו מאומנים בקריאת מקפים ולוכסנים, נקודות באמצע מילה וסיומות רב-מגדריות: "ותים", "ימות". כבר התמודדנו עם הרתיעה הראשונית, עם המבוכה הכרוכה בפנייה שלא מתאימה למה שהעיניים רואות. וכבר התגברנו גם על החרדה הבלתי מדוברת של קווירים מפנייה מעורבת – מה אם, מבלי משים, נצמיד את ה"את" לדברים "נשיים", ואת ה"אתה" לדברים "גבריים" – ובכך נגלה על עצמנו אמת קשה ומדכאת: שגם אנחנו, הקווירים, לא מסוגלים להשתחרר מההתניות המגדריות.

סהר פונה לילדות ולנשים בלשון "את", ולילדים ולגברים בלשון "אתה", ואין לו שום

טעויות בכך. החלוקה המגדרית ברורה לו מיום שהחל לדבר, והוא מתרגם נראות ממוגדרת למילים ולהטיות באופן שנראה אוטומטי. אבל טליה פורעת לו את הקצוות של ההבנה הזו. סהר פונה לטליה בשפה מעורבת, כפי שיתם ואני עושים, כי לכך הוא רגיל. "קח", הוא אומר לטליה ואז עוצר וחוזר בו: "קחי. אומרים קחי!" "אפשר להגיד לי גם קח וגם קחי", אומר לו טליה, ובינתיים, סהר מקבל את זה. בפארק, סהר ואני מביטים אל האגם. הוא אוהב בעלי חיים ואוהב צבעים, אז אנחנו עוצרים ומבחינים בשני סוגי הברווזים, אלה בצבע ירקרק-כחלחל, ואלה בחום-אפרפר. אני מסביר לו ששניהם ברווזים, פשוט יש אצלם הבדל גדול בין הנראות של זכרים לבין זו של נקבות. "אצלנו, האנשים", אני אומר, "ההבדלים פחות בולטים. בנים ובנות דומים יותר." סהר חושב לדג על מה שאמרתי, וקובע: "אבא-אילי בן, ואבא-יותם בן, ואני בן, וטליוש בת." אני אומר, "טליוש גם בן וגם בת." סהר קורא ליותם ולי "אבאים", ואנחנו לא מתקנים אותו. האם נכון יותר לומר "אבות", כי זו המילה שהאקדמיה אישרה עבורנו? האם תקינות אקדמית חשובה יותר מהרגשות שלנו, שהשפה הזו מאכלסת את גופנו, נחה לנו בפה, מהדהדת לנו באוזניים? אנחנו שומעים "אבות" ומיד שומעים גם "אבות אבותינו" ו"בית אבות", דברים כבדים, חשובים, הרי גורל – וסהר בסך הכול רוצה לתת לנו שם משותף שיהיה לו קל לצעוק לעברנו בגינה, משהו שישב לו בקלות בפה, שיהיה לו נוח להגות.

למי שאינם רגילים לכך, קשה לעקוב אחרי שינויים במין הנושא או המושא לאורך המשפט, ואפילו בין משפטים שונים. אנשים מרשים לעצמם לפסוק ש"יותר נוח" לדבר עברית תקנית ונורמטיבית, אף שהם מתכוונות, "יותר נוח לי ולדומים לי." אבל לנו נוח אחרת. נוח לי לדבר לטליה בלשון מעורבת כי זה גורם לטליה להרגיש בנוח, וכשנוח למי שאני אוהב – גם לי נוח יותר. כשאני פונה לקבוצה, נוח לי לשנות את המין ממשפט למשפט, משום שהתעלמות מהנשים שבחדר גורמת לי חוסר נוחות.

יש שטוענים שאי אפשר להפוך את העברית לרב-מגדרית, מפני שקשה לייצר הסכמות לגבי הדרך הנכונה לעשות זאת – יש מי שמעדיפים לוכסן (אתם/ן), ויש שמעדיפות נקודה (אתם.ן). אני אוהב מקף צמוד (אתם-ן), יש לי חיבה גם לכתיבה בלי שום סימן כלל (אתםן), ובטקסט ארוך אני מעדיף לשנות ממשפט למשפט. לעומתי, יש מי שיעדיפו לחבר את הסיומות (חשובותים, שומרימות). אם אין אחידות בהעדפות, טוענים המתנגדים, אין דרך לייצר תקניות חדשה רב-מגדרית או לא ממוגדרת, ולכן עדיף לוותר על כל העניין.

אבל שפה היא דבר שמתפתח באופן טבעי, בפה ובאוזניים של דוברות השפה, ולא באמצעות מחקר והחלטות של מומחים. העברית המדוברת על ידי מרבית הדוברים הילדיים אינה העברית של האקדמיה, והיא לעולם לא תהיה, מפני שכללי העברית נקבעו על ידי מי שלא היו דוברים ילידיים. אנשים ששפת האם שלהם הייתה רוסית או גרמנית התבססו על מה שהפה והאוזניים שלהם הכירו, ואין פלא שמי שהגיעו מתרבויות ומשפות אחרות הכניסו לעברית היגיון משלהן. ככל שעוברות השנים, ביטויים וצורות משפות אחרות מתווספים אל העברית. כמו כל שפה חיה, העברית משתנה, מתעצבת ומתעצבת מחדש בין הפה לאוזן, וכל עוד אנשים מצליחים לתקשר זו עם זו, היא עושה בדיוק את מה שהיא אמורה לעשות.

3.

לכן אין צורך לייצר תקינות רב־מגדרית – והגידול ברב־מגדריות הוא כר פורה של אפשרויות, ממש כמו זהויות מגדריות עצמן: עושר שמאפשר לכל אחד ואחת ואחדות למצוא מה נוח לה ומה נעים לה, מה משרת את צרכיו ומה מעביר את המסר שלה בצורה הטובה ביותר. השמרנים מזדעקים ומזנקים להגן על המובנות, ולסמן ביטויים מסוימים כבלתי־מובנים. בעיניי, ההזדעקות הזו מוכיחה את ההפך: כשאדם טורח לומר לי שהוא לא הבין, אני רואה כמעט תמיד שהוא דווקא הבין היטב – אבל נדרשה ממנו עבודה רבה יותר מהרגיל. במקום שההבנה תתרחש באופן אוטומטי, הוא נדרש לעצור ולחשוב על מה ששמע. ההתעקשות על ההבנה אינה בקשה תמימה של מי שמעוניינת להשתתף בשיח, אלא דרישה של מי שהתרגלה לפריבילגיה שלה, וכעת חשה כי היא עלולה להישלל. אותו אדם מבקש את הנוחות שלו על חשבון נוחותם של אחרים, אבל מכיוון שעמדתו מקובלת יותר, הוא נדמה כמי שחומל, מגונן ודואג לנוחות הכלל.

אני מבין אותם. דווקא משום שלי, כאדם טרנס, לא נוח במצבים שאמורים להיות נוחים לכולם. ודווקא משום שאני, כאדם טרנס, נדרשתי לסבול ולהצטמצם ולחוש אי־נוחות לנוכח השיח הברור מאליי של אחרים. אבל אני גם יודע על בשרי שאפשר להתמודד, ואפשר לקבל את קיומו של ריבוי שלא אידאלי עבורי, שלא כולל אותי. כלומר, כפי שאני ואנחנו מסוגלות להתמודד, גם אחרים מסוגלים.

שמרנים טוענים בפטרונות שהמחשבות והחויות שלנו הן משובת נעורים, דבר־מה זמני וחולף. אבל ראיתי איך מה שמוכתר כ"חתרני" בנקודת זמן מסוימת נקרא לאחר עשרים שנה, או חמישים שנה. למשל, כשאני קורא את שיריה של יונה וולך שעוסקים במגדר ומיניות, אני מרגיש צורך לכסות את העיניים ולקרוא מבעד לאצבעות. פשוט, אפשרות הדיבור על מין ומגדר מוגבלת כל כך על ידי המיינסטרים התרבותי, שמה שאנחנו מצליחות להוציא מהחויה אל הכתב בכל תקופה ותקופה מתיישן מהר מאוד. וכמו דודה שיכורה בחתונה, אני רוצה לחלוק לה כבוד גם בזמן שהיא אומרת דברים מביכים, אבל אני לא בטוח איך. אני מתקשה לגשר על הפער הזה ביני לבינה, בין הניסיון האותנטי שלה לבטא את הדבר שאני עצמי מתקשה לבטא אותו חמישים שנה אחר כך – לבין המציאות שאני כבר מכיר והיא לא זכתה לה, והמילים שיש היום ולא היו קיימות בשבילה. למול המילים והדימויים של וולך, שנטועים בשיח מגדרי כל כך רחוק מזה שאני חי בתוכו היום, עולה בי בעיקר מבוכה. ואני זועם למול המבוכה הזו, זועם למול השיח המשתק של הברור מאליי ששם לה רגל פעם אחר פעם. כמו שאני בטוח שהוא שם גם לי. ואם במקרה השירים שלי יעניינו קוראים בעוד חמישים שנה, אני רק יכול לברך על כך שכנראה לא אהיה פה ואשמע איזה חצוף קורא לי בשמות.

וכך, בכל פעם שאני מדבר על עברית ועל מגדר, מישהו אומר "סקס־מניאקית!" ואני תוהה אם אנשים זוכרים דווקא את הביטוי הזה כי מדליק אותם להגיד משהו "אסור"? שהרי "סקס־מניאק" זה מי שרוצה להזדיין בלי סוף, ואילו וולך התכוונה למגדר, וכך "ניקתה" את הביטוי והפכה אותו ללגיטימי בהקשר מסוים. כאילו יש מי שמשחרים לרגע שבו ההקשר יהיה רלוונטי כדי שיוכלו לקרוא "סקס־מניאקית!" כשלמעשה ההקשר כבר

אינו רלוונטי או דרוש, והביטוי כבר אינו מדויק. יהיה נכון יותר לומר היום שהעברית היא ג'נדר-מניאקית – וזה כבר בכלל לא מצחיק או מחרמן, בטח שלא את הדוברים האלה, שבוחרים בבורות כשהם מתעקשים לא לדעת אפילו מה ההבדל בין המונחים. בעיניי, התענגות על הביטוי הזה של וולך מעידה על המאמץ השמרני המתמשך לדחות את השיח על מגדר ואת ההבחנה בין מין למגדר, כלומר ניסיון כוחני לעשות בדיוק ההפך ממה שוולך ביקשה לעשות – לצמצם את האפשרויות שבשפה, להגביל את השימושים בה, לקבע ולרסן אותה.

בבית שלנו לא צריך אישור של האקדמיה כדי לדבר איך שאנחנו רוצות ואיך שנוח לנו. בבית שלנו כך אנחנו מדברים, וכך הילד שלנו לומד לדבר. האם אנחנו מבלבלים את הילד? או שמא מכינות אותו טוב יותר לעברית של העתיד? מהי בכלל העברית של העתיד? אנחנו שלושה מבוגרים עם ילד אחד. לאנשים עם דעות שמרניות יש בדרך כלל פי כמה וכמה ילדים. אני תוהה מי ידברו את העברית העתידית שאני מדמיין, העברית העשירה, המגוונת, הפרוצה לשפות ולתשוקות אחרות? האם היא תדובר בכלל, או שתלך ותגוע בקרב ישראלים לשעבר במדינות שאינן ישראל? האם העברית של העתיד היא אותה עברית שיִחַדְשׁ שאנחנו לומדים במאה ה-21? למשל, בילדותי משמעות המילה "שמאל" הייתה עמדה פוליטית, והיום "שמאל" היא מילת גנאי, המציינת במקרה הטוב אופטימיות נאיבית, ובמקרה הטוב פחות – בגידה שדינה מוות. האם גם השפה הקווירית תהפוך, ואולי כבר הופכת, למעשה של בגידה במולדת?

ייתכן שדווקא אוסף סימני השאלה הוא הנקודה החשובה כאן. קשה לחזות את עתידה של העברית, במיוחד בימים שבהם הטקסט הזה נכתב, בשל ריבוי הגורמים שמושכים כל אחד לכיוון אחר ביחס לשפה הזו ולטריטוריה שבה היא מתכוננת. ייתכן שדווקא זו התשובה שאני מחפש, שאני מייחל לה – הריבוי הזה, חוסר האפשרות לקבוע כך או אחרת, המגוון, הפתיחות, המצב הפרוץ לרוחות, האקראיות – ייתכן שאלה יאיינו בסופו של דבר כל אפשרות לנסות ולייצב את השפה מבחוץ, לקבוע עבורה כללים ותנאים, לנזוף ולתקן. ייתכן, ואני מקווה שכך יהיה – שאלה יביאו למצב שבו גם הכוחות השמרניים ביותר ייאנחו וירימו ידיים, וישאירו את השפה לפיות ולאוזניים של הדוברים.